

Osmanlı Mısır'ında Hanbelî Bir Âlim Mer'î b. Yûsuf ve Duhân Risalesi

Said Nuri AKGÜNDÜZ

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Assoc. Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology

Bolu/TÜRKİYE

saidnuriakgunduz@ibu.edu.tr | orcid.org/0000-0002-0145-7921

Özet

Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılında Mısır'ı, Suriye'yi ve Kudüs'ün de içinde bulunduğu Filistin bölgesini Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına almasıyla birlikte, bu bölgelerdeki ilmî hareketlilik canlılığını koruyarak gelişmeye devam etmiştir. Osmanlı yönetiminin, buradaki farklı din ve kültürlerin, çeşitli itikadî ve fikhî mezheplerin yaşamasına, kendini geliştirmesine ve ifade etmesine imkân tanıyan düzeni ve himayesi altında, 19. yüzyılda başlayan işgal ve sömürgecilik dönemlerine kadar bu istikrarlı ve verimli ilmî hayat devam etmiştir. Osmanlı Filistin'inde yetişmiş ve sonrasında Mısır'a giderek çağının en önemli ilim merkezlerinden olan Ezher'de hem tahsilini ikmal etmiş hem de tedris vazifesini üstlenmiş olan Mer'î b. Yûsuf el-Hanbelî (ö. 1033/1624) de bu bölgenin ve dönemin ilginç simalarından birisidir. Osmanlı devletine ve yönetimine sadakatini ve bağlılığını ifade eden bir eser de kaleme almış olan Mer'î b. Yûsuf, tarih, hadis, akaid, Arap dili gibi alanlarda da eser telif etme kudretine sahip bir Hanbelî fakihidir. Özellikle belirli konulara yoğunlaştığı risale çapındaki eserlerle öne çıkan bu âlimin, fıkıh ilmine dair çalışmaları da müstakil olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir. Bu eserleri arasında Hanbelî fûrû'-i fikhına dair yazılmış kitaplar olduğu gibi mezhebin ve Selefilik'in en güçlü isimlerinden İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) hayatına ve menkıbelerine dair kitapları da vardır.

Bu yazımızda Mer'î b. Yûsuf'un fıkıhla ilgili çalışmalarını tanıtacak, hâlâ güncelliğini koruyan bir mesele olan duhânın ne olduğu ve dinî hükmüne dair ne söylenmesi gerektiği gibi konuları ele aldığı *Tahkîku'l-burhân fi şer'î'd-duhân ellezî yeşrebuhu'n-nâsu'l-ân* adlı risalesini inceleyeceğiz. Müellif, bu risalesinde, kendi dönemi için henüz yeni bir mesele

Geliş/Received: 26.07.2022 | **Kabul/Accepted:** 25.12.2022 | **Yayın/Published:** 30.12.2022

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Said Nuri AKGÜNDÜZ | CC BY-NC-ND 4.0 International

olan ve gittikçe yaygınlaşan tütün içme adetini, konuyla ilgisini kurduğu âyet ve hadisler, selef ulemasının görüşleri, özellikle Hanbelî fakihlerinden nakillerle ele almaktadır. Bu konuyu, Hanbelî mezhebinin usulü çerçevesinde, ibâha, tahrîm, bid'at, emir, nehiy ve benzeri temel kavramlar ışığında irdelemekte, ihtiyatı ve temkini de elden bırakmayan bir söylem ile bazı sonuçlara ulaşmaktadır. Bu eseri ile de ictihadî bir bakış açısına sahip olduğunu kanıtlamış olan Mer'î b. Yûsuf'tan bahsedilmesi, 17. yüzyılın Osmanlı hakimiyeti altındaki Arap dünyasının zengin ve renkli ilim ve fikir dünyasının bir tanığı olarak geçmişle günümüz arasındaki irtibatı düşünmeye bir katkı sunacaktır.

Müellifin risalesinde, duhânın hükmünün iki temel gerekçeden hareket ederek tenzihen mekruh olduğu sonucuna vardığı görülmektedir. Bunlardan birisi kötü kokusu sebebiyle rahatsız edici olması, diğeri de tütün içen kişinin onu çevreleyen ateş ve dumanla cehennem ehline benzer bir görüntü ortaya koymasındır. Nispeten hafif bir hüküm olan tenzihen mekruhu dile getiren müellif, tütün içme hakkında daha ağır bir hüküm verilmesini yanlış bulmakta, bu kanaatte olanları eleştirmektedir. Özellikle aslî ibâha ilkesini ve onunla irtibatlı argümanları öne sürerek bir âlimin dinî bir meselenin hükmünü verirken farkında olması gereken ciddi mesuliyete dikkat çekmektedir. Satır aralarında, içinde yaşadığı toplumun ve ilim ehlinin durumuna dair tenkitlerini de dile getiren Mer'î b. Yûsuf'un bu risalesi dönemine ve muhitine dair tarihî bir belge niteliği de taşımaktadır.

Tahkîku'l-burhân aslında yaklaşık on sayfalık bir risale olup, Meşhûr b. Hasen tarafından tahkiki neşri yapılmıştır. Müellif ve konu ile ilgili birçok detayı ihtiva eden bu neşri esas alınarak, risalenin sadece metin kısmı tercüme edilmiş ve makalenin eki olarak okuyucuya sunulmuştur. Tütün içmenin fikhî hükmüne dair son dönemlerde gittikçe artan bir ilginin olduğu görülmektedir. Bu ilgi daha ziyade konuyla ilgili risale boyutunda eser veren Hanefî Osmanlı âlimleri üzerinde yoğunlaşmış durumdadır. Merkeze uzak bir bölgede ve Hanbelî mezhebine mensup bir âlimin tütün içme konusunda ortaya koyduğu görüşler ve vardığı hükmün ilgili literatüre katkı sunacağı aşikârdır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Mer'î b. Yûsuf, Mısır, Tütün, Duhân.

A Hanbalî Scholar In Ottoman Egypt: Mar'î b. Yûsuf and His Treatise About Smoking

Summary

With Yavuz Sultan Selim's annexation of Egypt, Syria and Palestine including Jerusalem in 1516, the scholarly activities in these regions continued to develop by preserving its vitality. This stable and scholarly productive life was maintained under the order and patronage of the Ottoman administration which allowed different religions and cultures, various creeds and legal sects to live, develop and express themselves until the occupation and colonialism periods that started in the 19th century. Mar'î b. Yûsuf al-

Ḥanbalî (d. 1033/1624), who grew up in Ottoman Palestine and later went to Egypt, where he completed his education and taught in Azhar, was one of the interesting figures of this region and the period. Mar'î b. Yûsuf was a competent Hanbali jurist who compiled various works in different fields such as history, hadith, faiths and Arabic language. Among them was a special work in which he expressed his loyalty and devotion to the Ottoman state and administration. This scholar stands out with his treatises which focuses on certain subjects and especially his works on fiqh deserves to be evaluated separately. Among these works are books written on Ḥanbalî fiqh, as well as a treatise on the life and anecdotes of Ibn Taymiyya who was one of the most powerful figures of the madhhab and Salafism.

In this paper, I will introduce his works on fiqh and examine his treatise named *Tahqîq al-burhân fi sha'n al-dukhân* in which he dealt with various issues such as what dukhân is and what should be said about its religious rule. In this treatise, the author describes the new habit of smoking tobacco in his time and became increasingly widespread and mentions the verses and hadiths related to the subject and the views of the scholars, especially the narrations from the Ḥanbalî jurists. He tackles with the issue within the framework of the Ḥanbalî sect in the light of some basic concepts like *ibâḥa*, *taḥrîm*, *bid'a*.

In the treatise, the author came to the conclusion that the rule for dukhân is *makrûh tanzîhan* (mild detested), based on two basic reasons. The first is that it is disturbing due to its bad smell, and the other is that the smoker presents an image similar to the people of hell with the fire and smoke surrounding him. The author finds it wrong to make a more severe judgment about smoking and criticizes those who have this opinion. In particular, he draws attention to the serious responsibility that the scholar should be aware of when making a judgment on a religious issue, by putting forward the principle of original *ibâḥa* and the arguments connected with it. It should also be said that this treatise is a historical document about his period and environment.

Tahqîq al-burhân is a treatise of just ten page, and it has been edited and published by Mashûr b. Ḥasan. Based on this publication, which contains many details about the author and the subject, we translated only the text of the treatise and presented it to readers as an appendix to this article. We see that there has been an increasing interest in legal rulings of smoking tobacco in recent years. This interest has mostly focused on Ḥanafi Ottoman scholars. It is obvious that the views and judgment of a Ḥanbalî scholar on tobacco smoking from a far away region will contribute to the relevant literature.

Keywords: Fiqh, Mar'î b. Yûsuf, Egypt, Tobacco, Smoking.

Giriş

Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Suriye ve Mısır'ı Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına almasıyla bu iki eyalette ve bağlı bölgelerde yaklaşık dört asır sürecek olan Osmanlı dönemi başlamış oldu. Daha önceden farklı İslâm devletlerinin ve beyliklerin hüküm sürdüğü bu bölgelerin idari ve iktisadi açılardan gelişmesinin yanı sıra, kültürel ve ilmî yönlerden de bu yeni dönemde faaliyetlerini devam ettirdikleri görülmektedir. Halkın çoğunluğunu Arapların oluşturduğu eyaletlerde Osmanlı Devleti'nin özellikle takip ettiği dil, kimlik ve kültürün serbest bir şekilde korunması, varlığını devam ettirmesi ve kendini geliştirmesine imkân tanınması siyasetinin izlerini, bu coğrafyalarda yetişmiş âlimlerin hayat hikayelerinde ve eserlerinde görmek mümkündür. Resmî mezhep olarak Hanefiliği benimsemiş olan Osmanlı Devleti, Anadolu ve Rumeli'nin dışında diğer mezheplere de müsamaha göstermiştir. Eğitim-öğretim imkanları vermek, kadı ve müftü atamalarında o mezhepleri de dikkate almak gibi yollarla onların da varlığını sürdürmesine ve gelişmesine müsaade ettiği bilinmektedir.

Osmanlı dönemi Filistin'inde Nablus yakınlarındaki bir köyde doğmuş ve ilk tahsil dönemlerini Nablus ve Kudüs'te geçirmiş olan Mer'î b. Yûsuf da bu döneme tanıklık etmiş âlimlerden biridir. Mısır'daki Ezher medresesine giderek tahsilini tamamladıktan sonra Kahire'de çeşitli medreselerde öğretim faaliyetleri ve meşihat görevlerinde bulunmuştur. Mer'î b. Yûsuf, baş müderrislik görevinden alındıktan sonra da tedaris ve iftâ faaliyetlerinde bulunup eser telif ederek vefat edene kadar ilmî faaliyetlerini sürdürmüştür. Fıkıhta Hanbelî mezhebine mensup olan ve Takıyyüddin İbn Teymiyye'ye (ö. 728/1328) duyduğu muhabbeti ve ilgisi ile ünlenen Mer'î b. Yûsuf'un çoğu risale hacminde yetmişe yakın eseri bulunmaktadır.¹ Bunlar arasında fıkıhla ilgili olanların yanı sıra akaid, tarih, hadis, tefsir ve dil ile ilgili olanlar da bulunmaktadır. Osmanlılara bakışına dair kaleme aldığı *Kalâidü'l-ikyân fi fezâili âli Osmân* adlı kitabı ile Osmanlı hakimiyetine karşı saygı ve sevgisini dile getirmiş,² Arap dili ile ilgili yazdığı risalede de bir yandan Kur'ân ve İslâm dili olarak Arapçayı methederken diğer taraftan ırkçı anlayışlara kapıyı kapatacak şekilde Araplar ve diğer milletler arasındaki dengeyi izah etmeye gayret etmiştir.³

¹ Eserlerinin listesi için bkz. Muhammed el-Emîn el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdiye 'aşer* (Kâhire: el-Matba'atü'l-Vehbiyye, 1284), 4/358-360; Abdullah b. Süleyman el-Gufeylî, "el-'Allâme Mer'î b. Yûsuf el-Hanbelî Âsâruhu'l-'ilmiyye", *Mecelletü'l-buhûsi'l-İslâmiyye* 52 (1418/1997-1998), 353-364.

² Bu kitap ve içeriği hakkında bir değerlendirme için bk. Eyüp Öztürk, "Araplar ve Osmanlı Hanedanı: Mer'î b. Yûsuf Örneği", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Temmuz-Aralık 2011), 241-276.

³ Mer'î b. Yûsuf, *Mesbûkû'z-zehab fi fadli'l-Arab ve şerefi'l-ilm alâ şerefi'n-neseb*, thk. Necm Abdurrahman Halef (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd 1411/1990).

Bu çalışmamızda, Mer'î b. Yûsuf'un duhân yani tütün içme ile ilgili risalesine eğileceğiz. O, *Tahkikü'l-burhân fi şe'ni'd-duhân* adını verdiği bu risalesinde kendi dönemi için yeni bir mesele olan ve *fikhü'n-nevâzil* örneği diyebileceğimiz tütün içmenin hükmünü incelemiş, ibâha, tahrîm, bid'at, emir, nehiy ve benzeri temel kavramlar etrafında bir hükme varmış ve görüşlerini beyan etmiştir. İçinde yaşadığı dönemin tartışmalarına, toplumun ve ilim adamlarının durumuna dair tespitlere de satır aralarında yer verdiği bu risale ile Mer'î b. Yûsuf'un canlı tanıklığının tütün içmenin dinî hükmüne dair literatüre katkısının yanı sıra, Osmanlı Mısır'ının ilgili dönemine de ışık tuttuğunu belirtmek gerekir.

Bu risaleyi incelemeye geçmeden tütün içme meselesi etrafında şekillenmiş olan literatürden bahsetmek istiyoruz. Tütünün, İslâm dünyasına girmesiyle birlikte fikhî bir mesele olarak âlimlerin de gündemine girdiği ve konuyla ilgili geniş bir literatür oluştuğu bilinmektedir.⁴ Bu konuda yazılmış daha çok risale boyutundaki kitapların bir kısmı neşredilmiş ve Türkçe'ye de tercüme edilmiştir. Ahmed-i Rûmî Akhisârî'nin (ö. 1041/1632) *er-Risâletü'd-duhâniyye*'si Yahya Michot tarafından geniş bir inceleme kısmı ilavesiyle İngilizce'ye de tercüme edilerek *Against Smoking: An Ottoman Manifesto* adıyla yayınlanmıştır. Michot'un bu çalışması Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.⁵ Abdülğanî en-Nablûsî'nin (ö. 1143/1731) tütün içmenin yasak olmadığı ana fikrini işlediği *es-Sulh beyne'l-ihvân fi hükmi ibâhati'd-duhân* adlı risalesi de neşredilmiş ve Türkçe'ye tercüme edilmiştir.⁶ Bu iki risale dışında, tütün içmenin hükmüne dair Osmanlı âlimlerince kalemeye alınmış risalelerin inceleme, neşir ve tercümelerinin özellikle son beş yıl içinde arttığını görmekteyiz. Risaleleri incelenen bu âlimler arasında İsmail Rusûhî Ankaravî (ö. 1041/1631),⁷ Ahmed Devletî (ö. 1117/1706),⁸ Şevkizade Süleyman Efendi (1720'de

⁴ Şükrü Özen, "Tütün (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/5-9; Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl-i Selmân, *et-Ta'likâtü'l-hisân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000), 93-108; Bilal Aydemir, *Sigara İle İlgili Yazılmış Risâlelerin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 16-62.

⁵ Ahmed-i Rûmî Akhisârî, *Against Smoking: An Ottoman Manifesto*, neşir ve notlar ilavesiyle tercüme: Yahya Michot (Leicestershire: Kube Publishing, 2010). Bu kitabın Türkçe tercümesi *Tütün İçmek Haram mıdır? Bir Osmanlı Risalesi* adıyla Ayşen Anadol ve Mehmet Yavuz tarafından yapılmıştır (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015).

⁶ Eser, Muhammed Edîb el-Câdir tarafından 2015'te Şam'da neşredilmiştir. Muhammed Emin Efe ve Ahmet Şenharputlu tarafından bu neşir esas alınarak *Tütün Risalesi* adıyla Türkçe'ye de tercümesi yapılmıştır (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021). Bu tercümenin girişine Kadir Filiz tarafından Nablûsî ve tütün içme konusunda bilgilendirici bir sunuş yazısı konmuştur (7-21).

⁷ Abdullah Kavalcıoğlu, "Sûfilerin Güncel Fikhî Tartışmalara Bakışı: Ankaravî'nin Tütün İçmenin Hükmünü Değerlendirishi", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 611-634.

⁸ Şenol Saylan, "17. Yüzyıl Osmanlısında Bir Tütün Müdafası: Ahmed Devletî'nin Risâletü'l-İnsâfiyye fi Bahsi'd-Duhâniyye Adlı Risalesi", *Dergiabant AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Bahar 2020), 27-57.

hayatta),⁹ Mehmed Fıkhî el-Aynî (ö. 1147/1735),¹⁰ Akdağlı Mustafa el-Amâsî (ö. 1737 veya 1747),¹¹ Ebû Sehl Numan Efendi (1755'te hayatta),¹² Mehmed Medeni Trabzonî (ö. 1200/1785),¹³ Ömer Müftî Kilisî (XIX. yy.),¹⁴ bulunmaktadır. Çoğunluğu 17. ve 18. yüzyıllarda yaşamış bu âlimlerin hepsi de Osmanlı Devleti'nin farklı coğrafyalarında yaşamış Türk ilim adamlarıdır. Bununla birlikte Numan Efendi hariç hepsi de risalelerini Arapça olarak kaleme almışlardır.¹⁵ Dil tercihinde, konunun âlimler arasında mütedavil olması, dönemin ilmiye anlayışının ve alışkanlığının etkisi gibi sebeplerden söz edilebilir.

Osmanlı-Türk âlimleri tarafından kaleme alınan bu eserlerin bir kısmında müelliflerin tütün içmeye karşı yasaklayıcı, bazılarında ise bu alışkanlığı mubah gören tavırlara sahip olduğu görülmektedir. Bizim inceleyeceğimiz risalenin müellifinin bu konudaki görüşleri, ele aldığı konu ve neticede ulaştığı hüküm bakımından bu iki tutumdan birine dahil edilebilir. Diğerlerinden farklı yanı ise, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında olmakla beraber hem idari ve siyasi açıdan hem de ilmi muhit olarak farklılık arz eden Filistin ve Mısır bölgesinden bir âlimin eseri olmasıdır. Bu çerçevede Osmanlı âlimleri ile müellifimiz arasındaki önemli farklardan biri olarak, bazı Osmanlı âlimleri tarafından tütünün hükmüne dair tartışmalarda dile getirilen emr-i sultanî (devletin

⁹ Şenol Saylan, "Tütün Kullanımına Mutedil Bir Yaklaşım: Şevkizade Süleyman Efendi'nin Duhân Risalesi", *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (Aralık 2020), 1399-1439.

¹⁰ Aynî'nin bu risalesi iki farklı çalışmaya konu olmuştur. Kaşif Hamdi Okur tarafından yazılan bir makalede içeriği incelenmiş ve değerlendirilmiş, Osman Şahin tarafından ise başına eklenen bir inceleme bölümüyle tahkik edilmiştir. Bk. Kaşif Hamdi Okur, "17. Yüzyıl Osmanlı Fıkıhçılarının Nevazile Yönelik Fıkhî Argümantasyonu (Mehmed Fıkhî el-Aynî ve Risâletü'd-Duhân ve'l-Kahve Örneği)", *Sahn-ı Seman'dan Darülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fıkri Eserler)-XVII. Yüzyıl*, (İstanbul, 2017), 381-393; Osman Şahin, "Risâletün fî hükmi't-tütün ve'l-kahve li-Muhammed Fıkhî el-Aynî el-Hanefî Emîni'l-Fetvâ (Dirâse ve Tahkik)", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 697-714.

¹¹ İsmail Narin, "Akdağlı Mustafa b. Ali el-Amâsî ve Sigaranın Hükümü Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Ekev Akademi Dergisi* 22/74 (Bahar 2018), 185-204.

¹² Mehmet Kalaycı - Eyüp Öztürk, "18. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyasında Tütünün Sosyo-Kültürel Zeminine Dair Bir Metin: Ebû Sehl Nu'man Efendi ve Tahlîlu'd-Duhân Adlı Risalesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/1 (2017), 1-45.

¹³ Yılmaz Fidan, "Trabzonî Mehmed Medeni'ye Nisbet Edilen Arapça Duhân Risalesi", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dinî Hayat Sempozyumu*, ed. Şenol Saylan-Bettül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 441-457.

¹⁴ Hüseyin Baysa, "Ömer Müftî Kilisî'nin Sigaranın Hükümü Hakkındaki Görüşününün Değerlendirilmesi-Risâletü'd-Duhân Bağlamında-", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015/1), 37-57.

¹⁵ Numan Efendi de risalesinin ilk versiyonunu ulema için Arapça olarak kaleme almış, fakat tartışmanın çok kişiyi ilgilendirmesi ve herkesin anlayabileceği bir dille yazılması halinde istifade edenlerin daha da artacağı düşüncesiyle, asıl risalesini genişleterek Türkçe yeniden yazmıştır. Kalaycı - Öztürk, "Numan Efendi", 17.

tütün yasağı koyması) konusuna¹⁶ risalemizde hiç yer verilmemiş olmasını zikredebiliriz. Sonuç olarak, yukarıda bahsettiğimiz risaleler ve üzerine yapılan çalışmalarla yer yer mukayeseli olarak, Mer'î b. Yûsuf'un risalesini incelememizin literatüre bir katkı sunacağını düşünmekteyiz.

1. Mer'î b. Yûsuf'un Fıkıhla İlgili Eserleri

Mer'î b. Yûsuf'un fıkıh ilmine dair kaleme aldığı iki temel eserinin fûrû'-ı fıkıh alanıyla ilgili olduğunu görmekteyiz. Bu iki eser dışındaki telifleri genelde risale hacminde olup; namaz, oruç, hac, beyyine, ferâiz gibi fıkıhın ana konularından birine ait alt bir meseleyi inceleyen; yahut bu çalışmada genişçe ele alacağımız duhân meselesinde olduğu gibi hükmü hakkında ihtilaf olan meseleleri çözmeye çalışan yazılardan oluşmaktadır.¹⁷ Bunlar dışında, Mer'î b. Yûsuf'un Hanbelî mezhebinin önde gelen âlimlerinden İbn Teymiyye'nin menkıbelerine ve ona dair övgülere tahsis edilmiş müstakil iki eserini¹⁸ de fıkıh eserleri arasında değerlendirmek mümkündür.

Fıkıh alanında yazdığı iki temel eserden birincisi *Gâyetü'l-müntehâ fi cem'i'l-İknâ' ve'l-Müntehâ* adını taşımaktadır. Mezkur eser, fûrû'-i fıkıha dair ayrıntılı bir kitap olup iki büyük cilt halinde neşredilmiştir.¹⁹ Kitabın adından da anlaşılacağı üzere, Mer'î b. Yûsuf Hanbelî mezhebinde muteber iki fıkıh eserini bir araya getirip, bu eserlerde yer alan mesele ve kavilleri bir noktada birleştirerek yeni bir telif vücuda getirme yoluyla bu kitabını kaleme almıştır. Muhibbî (ö. 1111/1699), bu eserinde müellifin bir müçtehit gibi hareket ederek, tashih ve tercihlerde bulunduğunu kaydetmektedir.²⁰ *Gâyetü'l-müntehâ*, Filistin kökenli olup, Şam'da yaşamış önemli bir Hanbelî fakihî olan Ebu'n-Necâ Şerefuddin el-Haccavî'nin (ö. 968/1560) mezhepte temel eserlerden biri olarak kabul edilen *el-İknâ' li-tâlibi'l-intifâ'* adlı eseriyle, Mısırlı âlim ve Hanbelî kâdîkudâtı İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî'nin (ö. 972/1564) mezhep fıkıhına ait *Müntehâ'l-irâdât fi cem'i'l-Muknî'*

¹⁶ Tütünün hükmünü belirleme çerçevesinde bu sultanî yasaktan bahseden görüşler için bk. Okur, "Mehmed Fikhî el-Aynî", 387; Saylan, "Tütün Kullanımına Mutedil Bir Yaklaşım", 1411, Fidan, "Trabzonî Mehmed Medeni", 443; Nablusî, *Tütün Risalesi*, 92 vd.

¹⁷ Fıkıhla ilgili eserlerinin bir listesi için bk. Mer'î b. Yûsuf, *Gâyetü'l-müntehâ fi cem'i'l-İknâ' ve'l-Müntehâ*, nşr. Yâsir İbrahim el-Mezrûî-Râid Yûsuf er-Rûmî, (Kuveyt: Müessesetü Çirâs, 1428/2007), 38.

¹⁸ Bunlar, *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi menâkibi'l-müctehid (eş-Şeyh) İbn Teymiyye ve eş-Şehâdetü'z-zekiyye fi senâi'l-eimmeti alâ İbn Teymiyye* adlı eserleridir.

¹⁹ Kasım Kırbıyık, kitabın ilk baskısının Muhammed Cemil eş-Şattî ve M. Zühre eş-Şâviş'in neşri ile 1378 yılında Dimaşk'ta üç cilt olarak yapıldığını yazmaktadır. Kasım Kırbıyık, "Mer'î b. Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/185. 2007 yılında Kuveyt'te yapılan neşrin girişinde ise ilk baskı ile ilgili olarak Beyrut'ta M. Zühre eş-Şâviş tarafından 1393 yılında yapıldığı bilgisi verilmektedirler. Bk. Mer'î b. Yûsuf, *Gâyetü'l-müntehâ*, 5-7.

²⁰ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 4/358.

ma'a't-Tenkîh ve'z-ziyâdât adlı kitabına dayanmaktadır.²¹ Mer'î b. Yûsuf'un diğer eseri ise el-Fütûhî'nin mezkur eserinin muhtasar hali olup *Delîlu't-tâlib li-neylîl-metâlib* adını taşımaktadır. Muhtasar bir fûru' eseri niteliğindeki kaynağın günümüzde dahi bir ders kitabı olarak kullanıldığı bilinmektedir.²² Mer'î b. Yûsuf'un bu iki fûru' eserinden, önce muhtasar olan *Delîl*'i (1019/1610) sonra mufassal olan *Gâye*'yi (1026-1028/1617-1619) yazdığı zikredilmiştir.²³

2. Duhân Risalesinin İncelenmesi

2.1. Risalenin Adı, Tarihlendirilmesi ve Yazılış Sebebi

Müellif risalenin metninde yazdığı esere nasıl bir başlık koyduğuna dair bir bilgi vermemektedir. Metnin incelenmesinde ve ekte sunacağımız tercümesinde esas aldığımız tahkikli metnin²⁴ nâşirinin kullandığı yazma nüshada bu risalenin adı *Tahkîkû'l-burhân fi şe'ni'd-duhân* olarak yer almakta ise de, o diğer iki yazmada yer alan ve bazı bibliyografya kaynaklarının²⁵ da verdiği *Tahkîku'l-burhân fi şe'ni'd-duhân ellezî yeşrebuhu'n-nâsu'l-ân* şeklindeki daha uzun ismini tercih etmiştir.²⁶ “Günümüzde insanların içmekte olduğu duhânın durumuna dair delilin iyice araştırılması” şeklinde tercüme edilebilecek bu başlık diğerinden daha açıklayıcı olmakla birlikte, hem meramı ifade etmede sözü uzatması hem de klasik teliflerde görmeye alışık olmadığımız şekilde ismî mevsûl kullanımı sebebiyle kusurlu sayılabilir.

Eserin adında, bu konuda yazılan birçok risalede olduğu gibi *duhân* kelimesinin yer aldığı görülür. Arapça *duman* anlamına gelen bu kelime, günümüzde de sigara anlamında kullanılmaktadır. Duhân dışında, *tütûn*, *tabağ* ve *tünbâk* kelimelerinin de aynı maddeyi ve alışkanlığı ifade eder biçimde eser adlarında yer aldığını görmekteyiz.²⁷ Halk ağzında daha çok tütûn (içme) olarak söz edilen bu konu, resmî belgelerde ve ilmî eserlerde duhân kelimesi ile ifade edilmektedir. Biz çalışmamızın bundan sonraki

²¹ Salim Ögüt, “Haccâvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/429; Ferhat Koca, “İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/170-171.

²² Kırbıyık, “Mer'î b. Yûsuf”, 29/185-186.

²³ Kırbıyık, “Mer'î b. Yûsuf”, 29/185-186.

²⁴ Risale, Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl-i Selmân tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000/1421). Muhakkik, risaleyi sigaramın tarihi, zararları ve hükmüne dair görüşleri incelediği uzun bir giriş ve ayrıntılı dipnotlarla zenginleştirmiş ve bu çalışmasına *et-Ta'likâtü'l-hisân* adını vermiştir.

²⁵ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 4/359.

²⁶ Meşhûr b. Hasen, *et-Ta'likât*, 10.

²⁷ Duhân dışındaki kelimelerin eser isimlerinde yer almasına şunları örnek olarak zikredebiliriz: Tarâbîşî, *Teb-siratu'l-ihvân fi edrâri't-tebğî'l-meşhûr bi'd-duhân*; Ebû Sehl Muhammed b. Molla, *Risâletün fi tahrîmi't-tünbâk*; Muhammed Fikhî el-Aynî, *Risâletün fi hükmi't-tütûn ve'l-kahve*.

bölümlerinde ve ekteki risalenin tercümesinde duhân kelimesini çoğu kez tütün olarak çevireceğiz.

Müellifin risaleyi hangi tarihlerde yazdığına dair bir kayıt yoktur. Ancak, bu risalesinde bir diğer eseri olan *Gâyetü'l-müntehâ*'ya atıf yapması²⁸ bu risaleyi ondan sonra yazdığını gösterir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi *Gâye*'yi 1026-1028 (1617-1619) tarihlerinde yazdığına göre incelediğimiz risalenin yazım tarihi olarak 1028-1033 (1619-1624) tarih aralığını belirleyebiliriz. Bu da, onun diğer birçok eserinde olduğu gibi duhân risalesini de ömrünün son yıllarında kaleme aldığını gösterir. Muhakkik, çalışmasında 21 Şevval 1242'de (miladi 18.05.1827'ye tekabül etmektedir) istinsahı tamamlanmış bir nüshayı esas almıştır.²⁹ Yani, risalenin telifi ile elimizdeki neşrin dayandığı nüsha arasında yaklaşık iki asırlık bir süre bulunmaktadır.

Mer'î b. Yûsuf, eserinin girişinde risaleyi kaleme alış sebebi olarak, tütün içme meselesinin ortaya çıktığını, hükmünde insanların ihtilaf ettiğini, bilen bilmeyen birçok kişinin bu konuda konuşup yazmaya başladığını ifade etmekte, kendisinin ise önceleri bu konuya girmekten kaçındığını vurgulamaktadır. Ne var ki, görüş beyan edenlerden kimisinin doğrudan mubah, kimisinin de delilsiz bir şekilde haram hükmü vermesi, mamafih meselenin tafsile ihtiyaç duyuyor olması onu bu konuda yazmaya sevk etmiştir.³⁰ Mer'î b. Yûsuf'un, kendisi bu konuda yazmadan önce aynı konuda birçok risale yazıldığını belirtmesi dikkat çekicidir. Zira, tütünün İslâm dünyasına ve onun yaşadığı Mısır'a girmesi³¹ ile bu risaleyi telif dönemi arasında en fazla otuz yıllık bir süre bulunmaktadır. Gerçekten de tütün konusunda yazılan risalelerin tespitine dair yapılan araştırmalar bu konuda ciddi bir sayıya ulaşıldığını göstermektedir.³² Müstakil risalelerin yanı sıra, fûrû ve fetva kitaplarında da tütünün hükmüne dair bilgiler bulmak

²⁸ Mer'î b. Yûsuf, *Tahkîk*, 155-156.

²⁹ Meşhûr b. Hasen, *et-Ta'likât*, s. 12.

³⁰ Mer'î b. Yûsuf, *Tahkîk*, 92-109. Aynı konuda risale yazmış olan İsmail Rusûhî Ankaravî'nin de eserini telif etme gerekçeleri Mer'î b. Yûsuf'unkilerle benzerlik göstermektedir. İlginç olan, Ankaravî'nin bu risalesini Mısır'da ve Mer'î b. Yûsuf'tan yaklaşık on sene önce yazmış olmasıdır, Kavalcıoğlu, "Sûffilerin Güncel Fikhî Tartışmalara Bakışı", 615. Sonraki dönemlerde yazılan duhân risalelerinin müellifleri de genelde benzer gerekçelerle eser kaleme aldıklarını ifade ederler. Bk. Saylan, "17. Yüzyıl Osmanlısında Bir Tütün Müdafası", 32; Saylan, "Tütün Kullanımına Mutedil Bir Yaklaşım", 1405; Okur, "Mehmed Fikhî el-Aynî", 384; Nablusî, *Tütün Risalesi*, 27.

³¹ Tütünün Osmanlı topraklarına getiriliş yılı ile ilgili olarak Osmanlı tarihçileri 1598 ile 1606 arasında değişen tarihleri vermektedirler, bk. Fehmi Yılmaz, "Tütün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/1.

³² Bu konuda görebildiğimiz en uzun liste, Meşhûr b. Hasen tarafından yapılmıştır. Bk. *et-Ta'likât*, 93-108. Burada yazar, tütün içmenin hükmüne dair kaleme alınmış 89 eserin adı, müellifleri, bazılarının kütüphane kayıtları ve neşrine dair bilgi vermektedir. Bazılarının aynı eserin farklı isimle tekrarı olduğu düşünülecek olsa bile, bu liste konunun lehte ve aleyhte ne kadar ilgiye mazhar olduğunu göstermektedir.

mümkündür. Bu konuya hasredilmiş teliflerin tarihlerine baktığımızda Mer'î b. Yûsuf'un eserinin günümüze ulaşan ilk eserler arasında sayılması yerinde olur.³³

2.2. Risalenin Kaynakları

Mer'î b. Yûsuf, bu risalesinde âyet ve hadislerin zikredilmesine önem vermiştir. Hanbelî âlimlerin eserlerinde genelde rastlanıldığı şekilde onun bu tavrı ve konuyu nakillerle desteklemesi tabii bir durumdur.³⁴ *Tahkîku'l-burhân* risalesinde on küsur yerde âyet-i kerimelerin delil olarak getirildiğini görmekteyiz. Bunlardan çoğu; tütün konusundaki helallik-haramlık hükmünü belirleme yetkisinin ve bu konudaki ibâha-i asliyye ilkesinin temelini oluşturan âyetlerdir.³⁵ Allah'ın yeryüzündeki her şeyi insanlar için yaratmış olduğu, yasaklanan nesnelerin ayrıntılı olarak beyan edildiği, müşriklerin bir özelliği olarak olumsuz bir çerçevede dile getirilen helal ve haram koymada kendini yetkili görmenin yanlışlığı, bu âyetlerin ana mesajlarını oluşturmaktadır. Ayrıca, müellif Hz. Peygamber'in temiz ve güzel şeyleri helal, kirli ve pis şeyleri haram kılmasından bahseden âyeti de zikretmiştir.³⁶ Bunlar dışında, onun tebzîr ve duhân kelimelerinin geçtiği âyetlere de konuyla ilgili olarak yer verdiğini görüyoruz.³⁷ Ta'am fiilinin sadece yeme anlamında değil içmeyi de kapsayacak şekilde kullanıldığına, Tâlût kıssasında geçen nehirden su içme tabirini delil getirmektedir.³⁸

Mer'î b. Yûsuf'un bu risalesinde bazı hadisleri onları aktaran kaynak kitaplar ve bazen de hadislere dair sıhhat hükümleriyle beraber zikrettiği görülmektedir. Müellif, özellikle Hz. Peygamber'in soğan ve sarımsağı hoş görmediğine ve bunları yiyen kimse-lerin camiye yaklaşmasına müsaade etmediğine dair hadisleri³⁹ aktarıp tütünün kötü

³³ Her kitabın ve risalenin telif tarihleri hakkında bilgiye ulaşmak zor olsa da, müelliflerin vefat tarihlerini dikkate alarak bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Mesela Osmanlı Akhisarî'nin risalesinin 1616-1634 arasındaki bir tarihte yazıldığı Yahya Michot tarafından ifade edilmiştir (Akhisarî, *Tütün İçmek Haram mıdır?*, 40-41). Onunla aynı tarihte vefat eden İsmail Rusûhî Ankaravî'nin eseri de aynı dönemlerin ürünü sayılabilir. Diğer yandan Mısırlı Mâlikî âlim Lekânî (1041/1632) de Mer'î b. Yûsuf'la yakın bir dönemde yaşamıştır. Bu isimleri tütün konusunda eser yazan ilk müellifler olarak görebiliriz.

³⁴ Hanbelî mezhebinin genel özelliklerinden biri olarak mümkün olduğu kadar naslara bağlılık zikredilmekle birlikte, ibadetler dışındaki alanda berâet-i asliyye istishabı ilkesini geniş bir alanda işlettikleri görülmür, bkz. Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/538-539. Bu tutumun yansımaları incelediğimiz risalede de açıkça görülmektedir.

³⁵ el-Bakara 2/29; el-Mâide 5/93; el-En'âm 6/119, 145.

³⁶ el-A'râf 7/157.

³⁷ el-İsrâ 17/27; ed-Duhân, 44/10.

³⁸ el-Bakara 2/249. Bu âyette, İsrailoğullarının meliki Tâlût'un ordusuyla savaşa giderken onları yolda karşılarına çıkacak bir nehre imtihan edilecekleri ve - çok az bir miktar hariç - içmeyenlerin (*men lem yet'amhu*) kazanacağı ve ona bağlı kalacağı konusundaki ifadeleri aktarılmaktadır.

³⁹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. İbrahim Utve Avd (Kâhire 1382/1962), "Et'ime", 13.

kokusu ve etrafa eziyet vermesi açısından bunlara benzeterek sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Bunlar dışında cehennem ehlinin duman içindeki hallerini anlatan rivayetlere de yer verilmiştir. Hadisler arasında, yukarıda bahsedilen helal ve haram kılma yetkisi ve özellikle haramların sınırlı oluşuna dair âyetleri destekleyici nitelikteki bir rivayetin de yer aldığı⁴⁰ müşahede edilmektedir.

Risalenin âyet ve hadisler dışında, seleften ve özellikle Hanbelî âlimlerinin görüşlerinden nakillerle dolu olduğunu da belirtmek gerekir. Sahâbe ve tâbiîn neslinden görüşlerine yer verdiği isimler arasında İbn Mes'ud (ö. 32/652-3), İbn Abbas (ö. 68/687-8), İbn Ömer (ö. 73/693), Mücâhid (ö. 103/721) bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadıyla adı ve görüşleri en sık zikredilen kişi mezhep imamı Ahmed b. Hanbelî'dir (ö. 241/855). İsim vererek, bazen de meşhur kitabının adını söyleyerek atıf yaptığı Hanbelî âlimlerinden şu isimleri görmekteyiz: Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö. 458/1066), İbn Akîl (ö. 513/1119), İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Muvaffakuddin İbn Kudâme (ö. 620/1223), İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve Şemsüddin İbn Müflih (ö. 763/1362). İbn Teymiyye'nin, diğerlerinden farklı olarak risalede özel bir ağırlığı olduğu muhakkaktır. Hakkında müstakil eserler de kaleme aldığı bu zatı "allâme, müctehid, şeyh" gibi sıfatlarla da anarak ondan alıntılar yapmaktadır.⁴¹ Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Şâfi'î (ö. 204/820)⁴², Ebû Hâmid el-İsferâyînî (ö. 406/1016), İbn Hazm (ö. 456/1064), İzzeddin İbn Abdüsselâm (ö. 660/1262) ve Tâcüddin İbnü's-Sübki (ö. 771/1370) de görüşüne yer verdiği farklı mezhep müntesibi âlimlerdir. İlk ikisi mezhep imamı olarak aynı zamanda selef-i sâlih kategorisi içerisinde değerlendirilebilir. Mer'î b. Yûsuf'un, İbn Hazm⁴³ ve İbn Abdüsselâm'ın görüşlerini kaydederken bu iki âlime bir otorite nazarıyla baktığı açıktır.

Müellifin bu risalesinde takip ettiği usul ve hüküm verme noktasında dikkate aldığı ilkelere bir sonraki başlıkta muhtevayı incelerken temas edeceğiz. Burada, onun değerlendirmelerini tamamladıktan sonra ilmî bir tutum benimseyerek tarafsız kaldığına, elindeki deliller onu nereye götürüyorsa oraya vardığına işaret eden ifadelerine dikkat çekmek istiyoruz. Bu şekildeki tarafsız ilmî tutumunu, yani lehte ve aleyhte olabilecek ne varsa ortaya koyup tartışmayı benimsediğinin altını çizdikten sonra, takipçisi olduğu Ahmed b. Hanbelî'nin hocası Abdurrahman b. Mehdî'nin (ö. 198/813-4) şu sözlerine yer vermektedir:

⁴⁰ Mer'î b. Yûsuf, *Tahkik*, 137; Tirmizî, , *el-Câmi'u's-sahîh*, "Libâs", 6.

⁴¹ Mer'î b. Yûsuf, *Tahkik*, 111, 124, 144-145.

⁴² İmam Şâfi'î'nin meşhur "Kim istihsân yaparsa teşride bulunmuş olur." sözüne atıf yapmıştır, *Tahkik*, 143.

⁴³ Müellif, İbn Hazm'ı da İbn Teymiyye gibi allâme olarak vasfetmektedir. İbn Hazm'dan alıntılar için bk. *Tahkik*, 132-133, 141.

“Ehl-i sünnet, lehlerine olanı da aleyhlerine olanı da ortaya koyar. Ehl-i ehvâ ise sadece lehlerine olanları söyler (gerisini söylemezler).”⁴⁴

2.3. Risalenin Muhtevası: Mer'î b. Yûsuf'a Göre Tütünün Hükümü

Müellif doğrudan tütünün hükmüne geçmeden önce; sokaklarda çarşılarda tütün içme ve bunu etrafı rahatsız etme, malını boşa harcama, dinî görevleri ihmale sebebiyet verme gibi yan unsurlarla birlikte değerlendirerek, bu adetin çirkinliğini ve müriyyet sahibi insanlara yakışmayacak bir alışkanlık olduğunu açıkça ifade eder. Ne var ki, tütün içmeye eşlik eden veya tütün içmekten kaynaklanan bu tür ikincil unsurlar tütünün hükmüne dair son sözü söylemede onu etkilememektedir. Mer'î b. Yûsuf'a göre, böyle harici unsurlar bir kenara bırakıldığında, tütünün hükmü hakkında söylebilecek en doğru ifade tenzîhen mekruh oluşudur. Müellif bu hükmü de iki gerekçeye dayandırmaktadır: Birincisi, soğan ve sarımsak gibi hadiste açıkça belirtilen ve bunları yiyenlerin kokuyu gidermedikçe mescitlere yaklaşmasını yasaklayan ifadeler ki tütün kötü koku açısından bunlara benzetilmektedir. İkinci sebep ise, Duhân suresindeki ifade⁴⁵ başta olmak üzere, cehennem ehlinin ateş ve dumanla iç içe oluşuna dair âyet ve hadislerin tasvir ettiği manzaranın tütün içen kişide de gözlemlenmesidir. Bu iki gerekçe Mer'î b. Yûsuf'un tütün içme hakkında vardığı tenzîhen mekruh hükmünün dayanaklarıdır.

Bundan sonra o, ictihad ve fetva usulü açısından değerli bazı tahlillere yer vermektedir. Öncelikle, bu delillere dayanarak en fazla tenzihen mekruh hükmü verebildiğini söyleyen, bu konuda haram hükmüne varmayı bir cüretkârlık olarak niteleyen müellif, bu şekilde ağır bir hüküm vermenin ve dinde kesin yasaklanmayan bir madde ve fiil için haram demenin doğru olmadığını anlatmaktadır. Mer'î b. Yûsuf'un bundan sonra dört madde halinde dile getirdiği, tütünü yasaklamanın önünde engel olan usul kuralı niteliğinde hatırlatmaları vardır. Bunları sırasıyla yakından inceleyeceğiz.

İlk olarak, zararı kesin olmayan ve hakkında yasaklayıcı nass bulunmayan şeylerde asıl olan ibâhadır (*ibâha-i asliyye*). Bu kuralın da temelinde şu düşünce yatmaktadır: Mevcut nasslar ile ibâha ve helallik konusunda yakîn hasıl olmuş, yasaklayıcı görüşlerin dayandığı gerekçeler ise zayıf bazı şüphelerle sınırlı kalmış ve en fazla bir şek oluşturabilmiştir. Halbuki yakîn ile sabit olanın şek ile zail olmayacağı da bir kuraldır. Böylece müellif bu konuda istishâb delilini ilişkili olduğu küllî kaidelerle birlikte temel almaktadır.

⁴⁴ Mer'î b. Yûsuf, *Tahkik*, 151.

⁴⁵ ed-Duhân 44/10.

İkincisi, dönemin tütün hakkındaki malumat seviyesini de yansıtan bir temellendirme biçimidir. Mer'î b. Yûsuf'a göre, tütün bitkisinin kesin bir zararı yoktur, bazı insanların bundan zarar görmeleri, bunu içince hasta olmaları ya da çok içince zarar görmeleri vs. ise tütünü yasak kılmak için yeterli değildir. Zira her yiyecek ve içecek maddesi bazı insanlara dokunabilir. Bu anlatım tarzı ile müellif, tütün maddesinin diğer mubah maddelerle bir olduğu anlayışını dile getirmektedir.⁴⁶ Zaten, risalesinin sonlarında tütünü kahveye benzettiğini, kahvenin de başlangıçta bazı âlimlerce yasaklandığını ama sonunda büyük oranda mubah bir içecek olarak kabul edildiğini söylemektedir.

Üçüncü olarak yazar ilginç bir benzetme yapmakta ve tütün içeni ateşin üstünde kaynayan kazanın dumanına üfleyip içine çeken kişiye benzetmektedir. Buna göre, nasıl ki ateşe üfleyen kişinin ağzına kaçan duman haram değilse tütünün dumanı da böyledir.

Dördüncüsü ise, "Onlara habâisi haram kılar." âyetine⁴⁷ atıfla, tütünün habis şeylerden olmadığı görüşüdür. Çünkü bu âyetin yorumunda habisin Hicaz ehlinin habis gördüğü şeyler olduğu ifade edilmiş, halbuki duhânın habisliğine dair onlardan herhangi bir haber nakledilmemiştir.⁴⁸ Neticede bu gerekçelendirme de aslî ibahaya delil getirilen âyet ve hadisler ile desteklenmektedir.

Bütün bu delilleri ve esasları serdettikten sonra müellif, tütün içmeyi haram kılan ne bir nass ne de bir kıyas bulunduğu sonucuna varmaktadır. Ayrıca bu konuda aceleci davranmanın insanı yanlış götüreceğini belirtmekte, bunun yerine teenni ile hareket ederek ihtiyatlı davranmayı tavsiye etmektedir. Hatta aslen mubah olan konularda aşırı titiz davranmanın bid'at olduğuna dair görüşleri de nakleden Mer'î b. Yûsuf, bid'at konusunda mutlak ifade kullanmanın uygun olmadığını, bid'atin çeşitleri bulunduğunu belirterek bu konuya da risalesinde yer vermekte ve bid'atin çeşitlerini örneklemektedir. Bunlara ilave olarak, tütünün zararından öte faydasız olması, buna göre ona para harcamanın israf sayılıp sayılmayacağı meselesine, israf ve tebzir kavramlarını açıklayarak ve nakiller yaparak yer vermektedir. Onun, tütüne para harcamayı israf

⁴⁶ Tütünü haram saymayan bazı âlimler de aynı şekilde sağlığa zararlı olma iddiasını reddetmişlerdir. Hatta bu konuda daha ileri giderek, tütünün sağlığa faydalı yönlerinin de olduğunu söyleyebilmişlerdir. Bunlardan birisi de Ankaravî'dir, bk. Kavalcıoğlu, "Sûflerin Güncel Fikhî Tartışmalara Bakışı", 620. Nablusî de kitabında tütün bitkisinin faydalarını genişçe anlatmaktadır, Nablusî, *Tütün Risalesi*, 57-66.

⁴⁷ el-A'râf 7/157.

⁴⁸ Habislik nedeniyle tütünün yasaklanamayacağı görüşü Ankaravî ve Devletî tarafından da dile getirilmiştir. Kavalcıoğlu, "Sûflerin Güncel Fikhî Tartışmalara Bakışı", 621. Devletî, bu konuda Hicaz ehli ölçüsünü değil, zengin ve şehirli Arapların kültürü ölçüsünü esas almakta ve onların tütün içme alışkanlığına sahip olduklarını, dolayısıyla tütünün habâisten sayılmayacağını iddia etmektedir, bk. Saylan, "17. Yüzyıl Osmanlısında Bir Tütün Müdafaası", 36.

veya tebzire dayanarak haram saymayı gerekçesiz ve ağır bir hüküm olarak nitelediğini görmekteyiz.

Netice olarak müellif konuya girişte de belirttiği gibi, tütün içmenin nahoş ve mürüvvete yakışmayan bir alışkanlık olduğuna vurgu yapmakta ama bu durumun onu haram saymak için yeterli olmadığı ana fikrini tekrar belirtmektedir. Ayrıca, bu gibi fer'î meselelerde birbiriyle tartışan ilim ehlinin, farzların terk edilmesi, büyük günahların ve haramların işlenmesi gibi çok daha ciddi konularda ses çıkarmamasından yakı-narak ehl-i ilim için bir öz eleştiri de yapmaktadır. Mer'î b. Yûsuf'un son satırlarındaki müteessir ifadeleri ise âhir zaman telakkisi çerçevesinde biraz bezgin biraz ümitsiz bir ruh halini yansıtmaktadır.⁴⁹

Sonuç

Güncel değerini korumaya devam eden sigara ve benzeri ürünlerin zararları ve dinî hükmü konusunun, tütünün İslâm dünyasına gelişi ve yaygınlaşmasından itibaren beş yüz yıllık bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Bu uzun zaman diliminde, kitap, risale ve fetvalara konu olmuş, hukuki ve idari düzenlemelerle tütünün kullanım alanına ve şekline müdahale edildiği dönemler yaşanmıştır. Tarihî ve sosyal yönleri ile de ilgi çeken bu meselenin dinî hükmünün belirlenmesi halen güncelliğini koruyan bir tartışma konusudur.

Türkiye'de üzerine çalışma yapılan duhân (tütün içme) risalelerinin ekseriyeti Türk-Osmanlı âlimlerince yazılmış eserlerdir. Bu literatürün son yıllarda arttığı görülmektedir. Bu çalışmamızda incelemeye aldığımız risalenin müellifi ise Filistinli Mer'î b. Yûsuf el-Hanbelî olup, 17. yüzyılın başlarında kaleme aldığı risalesinde tütün içmenin hükmünü tenzihen mekruh olarak tayin etmektedir. Bu hükme varırken daha çok aslî ibaha ilkesini öne çıkarmakta, tütün içmeyi haram sayanların iddialarını reddetmekte, görüşlerini temellendirirken naslara ve selefî görüşlerine dayanmaktadır. Ayrıca, bu risalesinde benzer tütün risalelerinden farklı olarak Osmanlı devletinde tütünün yasaklanmasına dair çıkarılan yasaklardan bahsetmemektedir.

Mer'î b. Yûsuf'un bu risalesinin gerek incelemesi gerekse çevirisiyle öncelikle onun tütün içmenin dinî hükmüne dair literatüre katkısı öğrenilmiş olacaktır. Bunun yanında, müellifin satır aralarında dile getirdiği Osmanlı Mısır'ının 17. yüzyılın

⁴⁹ Müellifin risalesinin başında da değindiği görevden alınma meselesi ve bundan dolayı yaşadığı mağduriyetin bu ruh haline etkisi gözden uzak tutulmamalıdır. Bk. Mer'î b. Yûsuf, *Tahkik*, 109; Kırbıyık, "Mer'î b. Yûsuf", 29/185.

başlarındaki meselelerine, toplumun ve ilim adamlarının durumuna dair tespitlerinin de dikkate değer olduğunu belirtmek isteriz.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Akhisârî, Ahmed-i Rûmî. *Tütün İçmek Haram mıdır? Bir Osmanlı Risalesi*. Giriş ve notlar: Yahya Michot, çev. Ayşen Anadol-Mehmet Yavuz. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.
- Aydemir, Bilal. *Sigara İle İlgili Yazılmış Risâlelerin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Baysa Hüseyin. “Ömer Müftî Kilîsî'nin Sigaranın Hükümü Hakkındaki Görüşünün Değerlendirilmesi-Risaletü'd-Dühân Bağlamında-”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015/1), 37-57.
- Fidan, Yılmaz. “Trabzonî Mehmed Medeni'ye Nisbet Edilen Arapça Duhân Risalesi”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dinî Hayat Sempozyumu*. ed. Şenol Saylan - Betül Saylan, 441-457. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.
- Gufeylî, Abdullah b. Süleyman. “el-'Allâme Mer'î b. Yûsuf el-Hanbelî Âsâruhu'l-'ilmiyye”. *Mecelletü'l-buhûsi'l-İslâmiyye* 52 (1418/1997-1998), 337-365.
- Kalaycı Mehmet - Eyüp Öztürk. “18. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyasında Tütünün Sosyo-Kültürel Zeminine Dair Bir Metin: Ebû Sehl Nu'man Efendi ve Tahlîlu'd-Duhân Adlı Risalesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/1 (2017), 1-45.
- Kavalcıoğlu Abdullah. “Sûfîlerin Güncel Fikhî Tartışmalara Bakışı: Ankaravî'nin Tütün İçmenin Hükümünü Değerlendirişi”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 611-634.
- Kırbıyık, Kasım. “Mer'î b. Yûsuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/185-187. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Koca, Ferhat. “Hanbelî Mezhebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/525-547. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Koca, Ferhat. “İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/170-171. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Mer'î b. Yûsuf el-Kermî. *Gâyetü'l-müntehâ fi cem'i'l-iknâ ve'l-Müntehâ*. nşr. Yâsir İbrahim el-Mezrû'î-Râid Yûsuf er-Rûmî. 2 Cilt. Kuveyt: Müessesetü Ğirâs, 1428/2007.
- Mer'î b. Yûsuf el-Kermî. *Mesbûkü'z-zeheb fi fadli'l-Arab ve şerefi'l-ilm alâ şerefi'n-neseb*, thk. Necm Abdurrahman Halef. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd 1411/1990.
- Mer'î b. Yûsuf el-Kermî. *Tahkîku'l-burhân fi şe'ni'd-duhân ellezî yeşrebuhu'n-nâsu'l-ân*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl-i Selmân. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000/1421.
- Meşhûr b. Hasen Âl-i Selmân Ebû Ubeyde, *et-Ta'likâtü'l-hisân*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000.
- Muhîbbî, Muhammed el-Emîn. *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdiye 'aşer*. 4 Cilt. Kâhire: el-Matba'atü'l-Vehbiyye, 1284.
- Nablusî, Abdülganî b. İsmail. *Tütûn Risalesi*. çev. Muhammed Emin Efe-Ahmet Şenharputlu. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Narin, İsmail. “Akdağlı Mustafa b. Ali el-Amâsî ve Sigaranın Hükümü Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi”. *Ekev Akademi Dergisi* 22/74 (Bahar 2018), 185-204.
- Okur, Kaşif Hamdi. “17. Yüzyıl Osmanlı Fıkıhçılarının Nevazile Yönelik Fikhî Argümantasyonu (Mehmed Fikhî el-Aynî ve Risâletü'd-Duhân ve'l-Kahve Örneği)”. *Sahn-ı Seman'dan Darülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler)-XVII. Yüzyıl*. ed. Hidayet Aydar - Ali Fikri Yavuz. 381-393. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2017.
- Öğüt, Salim. “Haccâvî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/429. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Özen, Şükrü. “Tütûn (Fıkıh)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/5-9. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Öztürk, Eyüp. “Araplar ve Osmanlı Hanedanı: Mer'î b. Yûsuf Örneği”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Temmuz-Aralık 2011), 241-276.
- Şahin Osman. “Risâletün fi hükmi't-tütûn ve'l-kahve li-Muhammed Fikhî el-Aynî el-Hanefî Emîni'l-Fetvâ (Dirâse ve Tahkik)”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 697-714.
- Saylan Şenol. “17. Yüzyıl Osmanlısında Bir Tütûn Müdafaası: Ahmed Devletî'nin Risâletü'l-İnsâfiyye fi Bahsi'd-Duhâniyye Adlı Risalesi”. *Dergiabant AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Bahar 2020), 27-57.
- Saylan Şenol. “Tütûn Kullanımına Mutedil Bir Yaklaşım: Şevkizade Süleyman Efendi'nin Duhân Risalesi”. *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (Aralık 2020), 1399-1439.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. İbrahim Utve Avd. 5 Cilt. Kâhire 1382/1962.

Yılmaz, Fehmi. "Tütün". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/1-4. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Ek: Mer'î b. Yûsuf'un *Tahkîkû'l-burhân fi'se'ni'd-duhân* Adlı Risalesinin Tercümesi⁵⁰

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Ve ondan yardım isteriz.

Yüce Allah'a muhtaç kul, Mer'î b. Yûsuf el-Hanbelî el-Makdisî dedi:

Hamd; hükümleri koyan, helali ve haramı beyan eden, fıkıh âlimi efendileri -ki onlar insanlar arasında çeşitli ilimlerle uğraşanların en yüceleridir, asırların ve günlerin geçmesine karşın müracaat yine onlardır, zira hükümler onlar sayesinde ve onlardan elde edilmektedir- peygamberlerin (salât ve selam onlara olsun) varisleri yapan Allah'adır.

Salât ve selam, barış yurduna davet eden elçiye, onun âline ve karanlığı aydınlatan yüce imamlar olan ashabına olsun.

İmdi;

Bu zamanın ahirinde bazı insanlar için çözümü zor bir sorun olan, diğer bazıları için ise apaçık olup musanniflerin insafılları nezdinde fazla araştırmaya gerek olmayan bir mesele ortaya çıktı: Tütün içme meselesi.

Bu konuya bilen de bilmeyen de daldı ve hakkında çeşitli risaleler kaleme alındı.

Ben ise bu konuda söz söylemekten kaçınıyordum, ta ki artık ciddi bir ihtiyaç doğdu. Şöyle ki, kimisi gerekçelendirmeden helalliğine hükmediyor, kimisi de delilsiz doğrudan haramlığını söylüyordu. Halbuki bu hususta ayırım yaparak bir hüküm beyan etmek gerekiyordu.

Şimdi, konuya girmeden önce, uzatmadan bir mukaddime ile başlayacağım. Allah bana yeter, O ne güzel vekildir.

Eğer, bir kenara atılmayı hak eden bir şey söylersem, ayıplanmamayı isteyerek söze başlarım. Zira insan, nisyan mahallidir. Özellikle de Tolun Camii'ndeki tedris vazifemden doğan kayıp sebebiyle ailemin geçimi konusunda kafam karışık ve fikrim bulanık olduğu şu dönemlerde ki hak sahipleri zayi edilmiştir. Ancak "Biz Allah'tan geldik, yine O'na döneceğiz."⁵¹

Bil ki -Allah seni kuvvetlendirsin- günümüzde insanların alışkın oldukları üzere kendilerini kaptırarak ve çirkin bir surette alıp vererek bu tütün içmeleri mürüvveti

⁵⁰ Bu tercümede, risalenin Meşhûr b. Hasen tarafından yapılan tahkikli neşri esas aldık (92-164). Tercüme ettiğimiz metinde geçen âyetlerin yerleri ile hadislerin kaynaklarını göstermekle yetindik.

⁵¹ el-Bakara 2/156.

bozan rezaletlerdendir. Hele de çarşılar ve sokaklar gibi insanların toplandığı yerlerde içmeleri [bu türdendir.]

Ciddiyet, mürüvvet ve din ehli insanların bu adeti çirkin bir şekilde sürdürmekten kaçınmaları, bunları yapan ahlaksız ve boş insanlardan da uzak durmaları gerekir. Zira bu kimselerin söz ve tavırları bozuk olup işlerinde basiretli ve güzel gönüllü insanların rahatça fark edebilecekleri çirkinlikler görülmektedir. Özellikle de bu içme adetinde haddi aşılıp dinî ve dünyevi maslahatlardan onları oyaladığında.

Allâme müctehid İbn Teymiyye şöyle demiştir:

“Mubahta israf haddi aşmaktır ki bu haram olan azgınlıktır.”

Şu hâlde, Şeyh Takıyyüddin'in (r.a.) bu görüşüne göre bu şekilde haddi aşarak tütün içmek haram olur. Bu hüküm özellikle bu yolda parasını boşa harcayan, ailesine ve alacaklısına zarar verenler için geçerlidir.

Genelde tebzîre [saçıp savurmaya], ahiret veya dünya menfaatinden hâlî israfı götürdüğü için, naklî ilimlerde tecrübesi olan âlimlerin ittifakıyla bu kimse hakkında hükmün haramlığında bir şüphe bulunmamaktadır. Belki şöyle denebilir:

İbn Mes'ud, İbn Abbas ve Mücahid'in (r.a.) mezhebine göre bunun haramlığı aşikârdır. Çünkü onlar, *el-Fürû'* sahibinin kitabında naklettiğine göre tebzîr, malı hakkı olmayan yere harcamaktır, derler. (Zeccâc ise taat olmayan yere harcamaktır, demektedir.)

Bu imamların görüşüne göre değeri olan bir parayı tütün için harcamak haram olur.

Bu husus belirlendiğine göre bilmelisin ki, bu konuda en yakın ve doğru olan - yerleşik mezheplerin ve hassaten dört mezhebin kurallarının gereği olarak- şöyle denmesidir:

Çirkin bir surette olmayarak tütün içmenin hükmü, -tabi bunun sonucunda doğacak bazı olumsuzluklar vb. sonradan eklenecek arızı durumlar bir tarafa konularak- tenzihî kerahete yakın olmasıdır.

İki sebeple:

Birincisi: Kötü koku ortak illetiyle, soğan ve sarımsak yemeye kıyasla ve akli ba- şında insanların faydasız ve boş işlerle uğraşmaktan korunmaları esasına göre.

Ebû Eyyûb (r.a.) rivayet etmiştir ki; Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir gün yemek gön- derdi. Ama O (s.a.v.) bu yemekten yemedi. Bunun sebebini ona sorduğunda,

Peygamberimiz “Onda sarımsak vardı.” dedi. Bunun üzerine, Ebû Eyyûb: “Ey Allah’ın elçisi, o haram mıdır?” diye sorduğunda Hz. Muhammed (s.a.v.): “Hayır, fakat ben kokusundan dolayı ondan hoşlanmıyorum.” diye cevap verdi.⁵²

Tirmizî, bu hasen ve sahih bir hadistir, demiştir.

Muğni’de olduğu gibi, fıkıh imamları, soğan, sarımsak, pırasa, turp ve benzeri kötü kokan şeylerle ilgili olarak, bunları yiyen mescide girmek istesin/istemesin, bu sayılan maddeleri yemenin kerahetine hükmetmişlerdir. Çünkü Nebi (a.s.): “İnsanlar bundan rahatsız olduğu gibi melekler de rahatsız olur.” demiştir.⁵³ Bunu İbn Mâce rivayet etmiştir.

Bu hadisi, Tirmizî de rivayet etmiş ve Hz. Peygamber’in sahih bir rivayette, “Kim bu iki bitkiden yerse namazgâhımıza yaklaşmasın.” dediğini aktarmıştır.

Bir başka rivayet, “Mescidimizde bize yaklaşmasın.” şeklindedir.⁵⁴

Şöyle demişlerdir: Yasaklamanın hikmeti insanlara kokusuyla rahatsızlık vermeme düşüncesidir. Hatta Ahmed b. Hanbel’den, mescide gelmesi halinde günaha gireceği rivayet edilmiştir. Çünkü nehyin açık anlamı yasaklamadır. Ayrıca Müslümanlara eziyet etmek haramdır, bunda ise onlara eziyet etmek vardır.

Kerahet -ki doğrusu budur- ve tahrir hükmünü veren görüşlere göre bu illet tütünde de aynen mevcuttur, hatta onda daha fazlası bulunmaktadır.

İkincisi: Bunu içmede cehennem ehline benzeme olduğu için.

İbn Abbas ve İbn Ömer (r.a.) Yüce Allah’ın “Semanın apaçık bir duhân ile geleceği günü bekle!”⁵⁵ âyeti hakkında şöyle demişlerdir: Bu, kıyamet kopmadan önceki bir duhan olup kafir ve münafıkların kulaklarından girer, müminlere ise nezleye benzer şekilde ilişir.

Hüzeyfe’nin rivayet ettiği bir hadiste ise Nebi (s.a.v.) şöyle demiştir:

“Kıyamet alametlerinden birisi de sema ile arzın, doğu ile batının arasını dolduracak bir duhândır ki yeryüzünde kırk gün kalır. Mümine nezle gibi isabet eder, kafiri

⁵² Tirmizî, “Et’ime”, 13.

⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dârü lhyâi’l-kütübi’l-arabiyye, 1373/1952), “Et’ime”, 59.

⁵⁴ Tirmizî, “Et’ime”, 13.

⁵⁵ ed-Duhân 44/10.

ise sarhoş gibi yapar. Dumanlar onun burun deliklerinden, gözlerinden, kulaklarından ve arkasından çıkar.”⁵⁶

İbn Teymiyye'nin *Te'âlik*'inde şöyle denmiştir:

Nebi (s.a.v.) bir adamın elinde demirden bir yüzük görünce, “Bana ne oluyor ki, üzerinde ateş ehlinin süsünü görüyorum?” demiştir.⁵⁷

Yüce Allah ateş ehlini boyunlarında bukağılar olarak anlatmaktadır.

Ateş ehline benzemek en nahoş kötülüklerdendir. Çünkü mekruh, sevilmeyen ve istenmeyen şeydir. Şöyle ki, Muâz (r.a.) namazı uzun tutunca, Hz. Peygamber ona “Sen fitneci misin ey Muâz?!” demiştir, yani dinden uzaklaştıran anlamında.⁵⁸

İmamlar da “Bu hadiste mekruhu yadırgamak ve ona karşı çıkmak vardır.” demişlerdir. Bu, üzerinde anlaşılan bir husustur.

Ahmed b. Hanbel şöyle der: “Demir yüzüğü hoş görmem, çünkü o cehennem ehlinin süsüdür.”

Ben de şöyle derim:

Buna göre tütün içmenin mekruhlığı, hakkında kesine yakın bir kanaat olan hükümlerdendir. Biz, yukarıda geçen -kötü koku ve cehennem ehline benzeme- şeklindeki iki illete dayanarak kerahet görüşü bildirme cesaretinde bulunduk. Ama mutlak olarak haram kılmaya ve bu konuda kesin ifade kullanmaya cüret etmedik. Zira, Yüce Allah'tan korkar ve şeriatında haram olmayan bir şeyi haram kılmaktan çekinerek Allah'ın elçisinden haya ederiz. Bu da dört sebepledir:

Birincisi: Bil ki, âlimlerin onayladığı ve onlar içindeki muhakkik imamların da üzerinde uzlaştığı şey şudur: Zararı olmayan, helallik veya haramlığına dair bir nas da olmayan şeylerde asıl olan helallik ve mubahlıktır. Bu hüküm tahrime dair bir nas varit oluncaya kadar devam eder. Yoksa asıl olan, Ebû Hâmid, Kadî ve Hulvânî'nin dediği gibi yasak olmak; ya da İbn Akîl, Ebû Muhammed b. Kudâme'nin *Muğni*'de belirttiği gibi ki “Bütün âlimler şer'î bir dayanak olmaksızın akıl ve re'y ile hüküm vermek batıldır.” demiştir, tevakkuf da değildir.

⁵⁶ Hadis kaynaklarında böyle bir rivayet yer almamaktadır, Meşhûr b. Hasen, *et-Ta'likât*, 122.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnaut vd. (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 11/69.

⁵⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Karaçi: Dârü'l-Büşrâ, 1437/2016), “Ezân”, 63.

İmamların yerleştirdiği ve nimetleri hatırlatma bağlamında gelen “Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan O’dur.”⁵⁹ âyetinin de zahir veya sarîh olarak ifade ettiği bu kural kesinleştiğine göre, tahrimin medarının ancak hakkında haramlığına dair bir delilin geldiği yerler olduğu da bilinmiş demektir. Hakkında haramlığına dair delil olan şeyler tartışmasız haramdır. Hakkında helallikğine dair delil olan şeyler de yine tartışmasız helaldir. Hakkında delil olmayanlarda ise asla rücu edilir.

İmamların kabul edip onayladığı şeyin, yani helalin, kendisine kıyas edilebilecek ve hükmüne ilhak edilebilecek bir harama benzeme durumu da yoksa ki bunu öğrendin ve yine bildin ki insanların içtiği tütün hakkında ne bir helallik ne de haramlık delili bulunmaktadır, bu durumda sonuç olarak apaçık doğru yol asla rücu etmektir. O da helallik hükmüdür.

Yukarıda hakkında kesin bir şekilde hükmettiğimiz kerahet helalliğe aykırı değildir. Kaynakları iyice araştırmadan sırf re’ye dayalı olan ihtilaflardan kurtulmak için bu takrir ve izah ettiklerimi iyice düşün; gafillerin kurallarına güvenme! Naklî ve akli ilimleri araştırmada kendilerine itimat edilen imamların ortaya koyduklarına güven. Eğer [bu meselenin hükmünü merak edenler] derinlemesine bu konuyu incelerse insanlardan (halk) kurtulup doğruya (hak) ulaşırlar. Yoksa birisi delillere sırf re’y ile bakma yoluna gider ve imamların iyice yerleştirdiği esaslara bakmazsa hem kendini yorar hem de neticede bir şey elde edemez.

Allâme İbn Hazm, Yüce Allah’ın “Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan O’dur.”⁶⁰ ve “Haram kıldıklarını ayrıntılı bir şekilde size anlatmıştır.”⁶¹ âyetleri ile ilgili şunu demiştir: Doğrusu, Kur’ân’da ve Sünnet’te haramlığı ayrıntılı bir şekilde beyan edilenler hariç her şeyde asıl olan helalliktir. Ayrıca şunu demiştir:

Yüce Allah temiz olanın temizliğine, necis olanın necisliğine, haramın yasaklanmasına ve helale izin verilmesine hükmetmiş, sınırlarının aşılmasını ise yasaklamıştır. Allah’ın helal saydığı ve hakkında temizdir hükmünü verdiği her şey, yasaklanmasına veya necis sayılmasına dair bir nas gelmedikçe, kesinlikle böyle kalmaya devam eder. Allah’ın haram ve necis saydığı her şey de, mubahlığına veya temiz oluşuna dair bir nas gelmedikçe böyle kalmaya devam eder. Bunun dışına taşmak Allah’ın koyduğu sınırları aşmak demektir.

⁵⁹ el-Bakara 2/29.

⁶⁰ el-Bakara 2/29.

⁶¹ el-En’âm 6/119.

Yüce Allah şöyle demektedir: “Bunlar Allah’ın sınırlarıdır, onları aşmayın.”;⁶² “Ağzınıza geldiği gibi yalan yanlış konuşarak bu heleldir, şu haramdır, demeyiniz.”;⁶³ “De ki, hiç düşündünüz mü, Allah’ın sizin için indirdiği rızıkla ilgili, onun bir kısmını helal, bir kısmını haram saydınız. De ki, Bunun için Allah mı size izin verdi, yoksa Allah’a iftira mı ediyorsunuz?”⁶⁴

Müslim’de yer alan bir rivayete göre, Ebû Hüreyre’den Allah’ın elçisinin şöyle bir hutbe irat ettiği aktarılmıştır: “Ey insanlar! Yüce Allah size haccı farz kılmıştır, hacce-diniz.” Bunun üzerine bir adam, “Her sene mi ey Allah’ın Resulü?” demiş, Peygamberimiz sessiz kalmıştır. Adam sorusunu üç defa tekrarlayınca, Resulullah şöyle demiştir: “Eğer evet deseydim bu üzerinize vacip olacaktı, sizin de buna gücünüz yetmeyecekti. Kendi halinize bırakıldığınız sürece siz de bırakın. Sizden öncekilerin yok olup gitmeleri, çok soru sormaları ve peygamberleri ile tartışmaları yüzünden oldu.”⁶⁵

İbn Hazm şöyle der:

Bu hadis, dinin hükümlerinin tamamını bir araya toplamıştır. Bunlardan biri de Peygamberimizin hakkında bir şey söylemediği, emretmediği ya da yasaklamadığı şeyler mubahtır. Yasakladıkları ise haramdır.

Bu, böylece kesinleştiğine göre [ve biz de sadedinde olduğumuz konuyla ilgili olarak] helal ve temiz olma noktasında kesin bilgiye sahip isek; necaset ve haramlık iddiasında olan bir kanıt getirmedikçe tasdik olunmaz. Yüce Allah, “O size haram kıldıklarınızı size ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.”⁶⁶ ve “Ve şüphesiz zan, haktan bir şeyin yerini tutmaz.”⁶⁷ buyurmaktadır.

İkincisi: Fakih imamlar şunu açıkça belirtmişlerdir: Zararı olmayan temiz her ta’am heleldir. Ta’am da yenilen ve içilen her şeye denir. Yüce Allah, Tâlût’un dilinden anlatarak su hakkında şu ifadeyi kullanmıştır: “Her kim ondan tatmazsa (*lem yet’amhu*) o bendendir.”⁶⁸

Tütün, tecrübe sahiplerinin ittifakıyla temizdir ve mutedil mizaçlı kimseler için bir zararı yoktur, şu hâlde heleldir. Bazı kimselerde zarara sebep olmasına ise itibar

⁶² el-Bakara 2/229.

⁶³ en-Nahl 16/116.

⁶⁴ Yûnus 10/59.

⁶⁵ Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Hacc”, 412.

⁶⁶ el-En'âm 6/119.

⁶⁷ en-Necm 53/28.

⁶⁸ el-Bakara 2/249.

edilmez. Çünkü bu ya onların mizacının mutedil olmaması ya da haddinden fazla içmeleri sebebiyledir. Biz zaten zarar verecek derecede tütünlü çok meşgul olanlar hakkında haramlık hükmüne hayır demiyoruz. İnsan çok yemek yerse bu şişkinliğe ve zarara yol açar. Ama bundan dolayı yemeğin haram olduğunu söylemek gerekmez.

Üçüncüsü: İnsanların içtiği tütün, hissen ve manen hüküm verme açısından ateşin üstündeki bir tencerenin dumanından farklı değildir. Birisi ona üflese, sonra bilerek ağzını açsa ve oraya duman girse, fıkhı biraz olsun okumuş ve incelemiş birisi buna dair haramlık hükmünden söz edebilir mi? Bunun helal olduğu kabul edildiğine göre içilen tütünlü bunun farkı nedir? Fark iddia eden bunu izah etmeli ve haramlığa dair delil getirmelidir. “De ki, eğer sözünüzde sadık iseniz delilinizi getirin.”⁶⁹ Bu iddia sahibi kalkıp dumanı yutmanın haram olduğunu söylerse, onun hakkında kendi sözünü üstün kılmak için inatlaşıp günaha giriyor denir.

Dördüncüsü: Birçok fakih, Allah’ın Hz. Peygamber’le ilgili “Onlara temiz şeyleri helal kılar, pis şeyleri ise haram kılar.”⁷⁰ anlatımıyla alakalı olarak şunu demişlerdir: Hakkında helalliliğine veya haramlığına dair bir şey varit olmayan nesnelere bakılır. Eğer Hicaz Araplarının habis gördüğü bir şeylerden ise o haramdır. Yok eğer diğer bölgelerde bulunan ve Hicaz halkının bilmediği bir şey ise Hicaz’da ona en çok benzeyen ne ise ona çevrilir. Eğer benzer bir şey de yoksa “De ki, bana vahyedilenler içinde yiyen birisi için, meyte, akıtılmış kan (...) dışında yasaklanmış bir şey bulamıyorum.”⁷¹ âyetinin umum ifadesine girdiği için o mubahtır. Ayrıca İbn Mâce ve Tirmizî’nin rivayet ettiği, “Helal Allah’ın kitabında helal kıldığı, haram ise Allah’ın kitabında haram kıldığıdır, Allah’ın hakkında bir şey demedikleri ise onun affettikleridir.” hadisi⁷² de bu hükmü destekler.

İşte, Hicaz ehli – özellikle de Mekke-i Mükerrerme ahali- tütünü habis olarak görmezler. Evet, onu habis kabul etselerdi onun haramlığına hüküm vermeyi mubah sayardım. [Burada] lâzım yoktur, aynı şekilde melzûm da bulunmamaktadır.

Derim ki: Bu deliller, helalliliği gerektirmekte ve haramlığın olmadığını göstermektedir. Eğer tahrir hükmü verirsek buna dair bir delil ve hüccet değeri taşıyan bir şey bulamayız. Anlatılanlardan açıkça şu sonuç çıkmaktadır: Şüphe götürmez gerçek şudur ki; tütünü dünyevî ya da dinî açıdan çirkin bir şekilde içilmesinin haram olduğunu söylemek, esası ve gerekçesi olmayan bir sözdür.

⁶⁹ el-Bakara 2/111.

⁷⁰ el-A’râf 7/157.

⁷¹ el-En’âm 6/145.

⁷² Tirmizî, “Libas”, 6.

Biz onun mekruh oluşuna ancak konuyu iyice araştırarak ve yorularak varmışken, haram olduğunu kesin bir şekilde söyleyip bu hususta yeterince tefekkür etmeyen kimsenin haline şaşılır.

Haramlığına dair şu şekilde delil getirenlerin sözü ise daha ilginçtir: Bu tütün kirli ve pis bir şeydir. Bunların da kullanılması haramdır. Bu iddia sahibine şöyle cevap verilmelidir: Tütünün köküne bakıp incelediğinde bu bitkinin bir ağaçtan geldiğini görürsün ki o bir odun parçasıdır. İçkinin aslı da üzüm ve sıkılmış suyudur. Eti yenen hayvanın da aslı kirli ve pis olan menidir. Dinle [ve anla!].

Bundan daha şaşılacak olanı ise bazılarının yaptığı şu gerekçelendirmedi:

Eğer tütün içme Peygamberimizin (s.a.v) zamanında çıksaydı, kesinlikle buna engel olurdu. Gaybı bilme hususunda şu cüretkârlığa bakar mısınız?

İbn Hazm şöyle demiştir:

“Eğer böyle olsaydı şöyle olurdu diyerek, gerçekleşmemiş bir şeyin olması varsayımına dayanıp başka bir şeyin gerekliliğine hükmedenin sözünden daha yanlışı olmaz. Hz. Aişe'ye isnad edilen, “Eğer Resulullah kendisinden sonra kadınların neler yaptığını bilseydi, İsrailoğullarının kadınlarına izin verilmediği gibi, kesinlikle onların camiye gelmelerine engel olurdu.” sözü de bu şekildedir.”

Sonuç olarak, mutlak haramlığı getiren ne bir delil ne de bir kıyas bulunmaktadır. Eğer, helallik hükmünü verenin tütün içmenin helal olduğuna delil getirmesi gerekir denirse, şöyle deriz: Helallik iddiasında bulunandan delil istenemez. Çünkü o asıl olan helallik ve ibaha iddiasındadır. Asıl delil getirmesi istenecek olan haramlık iddiasında bulunandır. Çünkü o sabit olan helallik hükmünden arızı olan haramlığa geçmeyi savunmaktadır.

Haramlığı savunan delil getirmeli ve şüphesini açıklamalıdır. Rabbi olan Allah'tan korkmalı, eşyada asıl olan kesin helallik hükmünü açık bir delil ve kesin bir kıyas olmadan bırakmamalıdır. İmam Ahmed (r.a.) bu gibi durumlar için; “Kul Allah'tan korkmalı, ne dediğine bakmalıdır. Çünkü o sorumludur.”, “Büyük bir işe girişiyor.”, “Büyük bir işe atılıyor.” demiştir.

Biz teenni ile hareket eder, haram hükmü vermekten kaçınırız, delili inceler ve acele etmeyiz. İmam Ahmed'in (r.a.), “Acele etmek bir nevi cehalettir.” sözü bir delildir. İmam Şafî'nin “Kim istihsan yaparsa teşri yapmış olur.” sözünde bahsettiği duruma düşmekten çekinerek, sırf re'y ve istihsanla aslı helal olan bir şeyi yasaklamayız. Aksine, hakkı öğrenmede sarîh nakli elde etmeye çalışır, hevâ ve günah ile hareket etmeyiz.

Eğer haramlığına gerekçe olarak, “Onlar bunu Allah’ı zikretmekten alıkoyan bir eğlence haline getirdiler, hatta görevlerini terk edecek ve Şafii mezhebine göre idarecilere aykırı davranacak raddeye getirdiler.” denirse, şöyle cevap veririz:

Bu konuda sizinle aynı düşünüyoruz. Fakat bu içinde olduğumuz konunun dışına çıkmak demektir. Sözümüz, Allah’ı zikretmekten alıkoymak vb. yukarıda saydığımız ve ona dışarıdan arız olan ve haramlığı gerektiren hususları bir kenara koyarak, din ve dünya açısından çirkinlik sayılacak bir durum ve sonucun olmadığı bir tütün içme hakkındadır. Yoksa vacibi işlemekten alıkoyan her mubahın haram olduğu bilinen ve kabul edilen bir husustur.

Şeyh Takiyyüddin İbn Teymiyye şunu demiştir:

“Allah, temiz ve güzel olanı, onunla günaha değil tâate yardımda kullanan kişiye helal kılmıştır. “İman edip sâlih amel işleyenlere, takvalı oldukları, iman ettikleri ve sâlih ameller işlediklerinde yiyip içtiklerinde bir günah yoktur.”⁷³ âyeti de buna delildir. Bu sebeple, mubah ile isyana yardım edilmesi caiz değildir. Beraberinde içki içecek kişiye et ve ekmeğe vermek, kötülükleri yapmak için yardım isteyeneye yardım etmek gibi.”

Eğer, bu tütün maddesi bazen domuz yağı ile yoğruluyor, içki ve idrar ile kuru-tuluyor, denirse şöyle cevap veririz:

Biz buna itibar edersek bize bu çürük bir hüccet ve açık bir gaflettir, denir. Nasıl denmesin ki, fıkıh âlimleri şekke dayanarak haram fetvası vermemişlerdir. Eğer bunu kabul edersek, dinde zorluğa, Müslümanlar aleyhine meşakkate ve derin bilgi sahibi âlimlere muhalefete yol açmış oluruz. Neticede, kasaptan alınan etin yıkanması, boyanmış elbisenin tekrar temizlenmesi, kafirlerin özellikle Mecusilerin yiyeceklerinden uzak durulması gibi zorluklar ortaya çıkar. Halbuki âlimlerimiz bunun aksine hüküm vermişlerdir: Bu gibi şeylerin temizliğini sormak gerekmez, bilakis sorgulamak mekruhtur. Birçok âlim İmam Ömer ve oğlunun bu konudaki şu sözünü delil getirmiştir: “Allah bize külfete düşmeyi ve ince eleyip sık dokumayı yasaklamıştır.”

İmam Ahmed’e Yahudilerin idrar karıştırarak [bez ve kumaşları] boyaması hakkında sorulunca, “Müslüman ve kafir bu konuda eşittir, bunun hakkında ne soru sor ne de araştır. Eğer kesin bilirsen yıkamadan onun üstünde namaz kılmazsın.” demiştir.

Müslüman ya da kâfir boyacının deposunda boyanmış elbisenin yıkanması gerekmez. Bu konuda İmam Ahmed yakın ile amel edip, şüpheyi atmak ilkesiyle kesin beyanda bulunmuştur.

⁷³ el-Mâide 5/93.

Şeyh Takıyyüddin İbn Teymiyye de kasaptan alınan etin yıkanmasını bid'at saymıştır. Her bid'at dalalettir.

Biz, [bid'at konusundaki] sözün mutlak olmadığını, âlimlerce bazı kayıtlar konduğunu belirtmek isteriz.

İbn Abdüsselam (r.a.) şöyle demiştir:

“Bid'at; vacib, haram, mendub, mekruh ve mubah kısımlarına ayırılır. Bunu belirlemenin yolu, bid'ati şeriatın kaidelerine arz etmektir. Eğer vacibin kurallarına girerse, o da vacib olur. Aynı şekilde, haramın kurallarına girerse, haram, mendubunkilere girerse mendub, mekruhunkilere girerse mekruh, mubahunkilere girerse mubah olur.

Vacib bid'ate şunları örnek verebiliriz: Allah'ın ve Resulünün sözlerinin anlaşılmasına vesile olan nahiv ilmi ile meşgul olmak ki vaciptir. Çünkü dinin korunması vaciptir, bu da ancak bu yolla olur. Vacibin tamamlanması için ihtiyaç duyulan her şey de vaciptir. Vacip bid'ate diğer misaller; Kitap ve Sünnet'in garip [nadir ve manası zor bilinen] kelimelerini öğrenmek, usul-i fıkıh ilminin tedvin edilmesi, cerh ve ta'dil hakkında konuşmak, sahih hadisi sakîm olanından ayırmak.

Haram bid'ate misal olarak, Kaderiye, Cebriyye ve Mücessime gibi görüşleri zikredebiliriz ki bunlara cevap vermek ise vacip bid'atlere dendir.

Mendub bid'atin misalleri:

Hanlar ve okullar inşa etmek; teravih namazı, tasavvufun ve cedelin incelikleri hakkında konuşmak.

Mekruh bid'atin misali, camileri süslemektir.

Mubah bid'ate örnek, namazın arkasından musafaha yapmak, yeme, içme, elbise ve meskende zaruri olandan fazlası konusunda genişlik aramak, taylasan⁷⁴ giyinmek ve elbise yenlerini geniş tutmak gibi.

Bunların bir kısmında ihtilaf edilmiş, bazı âlimlerin mekruh bid'atlere saydığını kimi âlimler Hz. Peygamber döneminden aktarılan sünnetlerden kabul etmiştir.”

Bunları iyice düşünüp anladığında ve dönüp tütün içme bid'atine baktığında, onun dinde haram kılınan bir benzerine kıyas edilip hükmüne ilhak edilme durumu olmadığı için, haddizatında haram bid'atlere uzak olduğunu göreceksin.

⁷⁴ Taylasan: Sarığın üstüne örtülen şal.

Evet, o kötü kokusu sebebiyle sarımsağa benzemekte, burundan çıkan dumanı sebebiyle de cehennem ehline benzetilmektedir. Bu da dinde hoş görülme­yen bir durumdur, dolayısıyla yukarıda daha açık bir şekilde söylendiği gibi onu içmek mekruhtur.

Eğer, “tütün içmek faydasız bir iş olup ona para harcamak malı zayi etmek sayılır. Yani, dinin haram kıldığı israf, sefeh ve tebzir türü bir harcamadır”, denirse şöyle deriz:

Biz onun mutlak olarak faydasızlığını kabul etmiyoruz. Bunu kabul etsek bile ona para harcamayı israf saymazdık. Çünkü o, kesin yasaklanan bir şey değildir. Bu, camileri süslemek için harcanan paraya benzer. Zira camileri süslemek, namaz kılanların kalbini meşgul ettiği için yasaklanmıştır. Tütünde ise malı mubah bir konuda harcamaya söz konusu olup, mubaha harcanan para ise tebzir sayılmaz.

İbn Akıl ve bazı âlimler şunu demişlerdir:

İmam Ahmed b. Hanbel’in güçlü görüşüne göre, tebzir ve israf harama harcanandır. Çünkü o şöyle demiştir: “Eğer dünya bir lokma olsa ve kişi onu ağzına koysa bu israf sayılmaz.” Ayrıca şunu demiştir: “Malın harama harcanması kabul edilemez. Fakirliğe düşmekten korkusu yoksa lezzet ve şehvetlerinde harcamada aşırı gitse bu israf sayılmaz. Aksi takdirde bu yasaklanan israfa girer.”

Kurtubi Tefsiri’nde şöyle denmiştir:

“Eşheb’in Malik’ten rivayet ettiğine göre, tebzir malı layık olduğu yerden alıp hak etmeyen bir yerde harcamaktır. Bu aynı zamanda israftır ve haramdır. Çünkü Yüce Allah, “Saçıp savuranlar şeytanın kardeşleridir.” buyurmuştur.⁷⁵ Kim malını, ihtiyaç fazlası miktarda arzularını peşinde harcar ve onu tüketmeye maruz bırakırsa tebzir fiilini işlemiş olur. Kim de malının aslını muhafaza eder ama kârını istekleri için harcarsa ona tebzir fiilini işledi denmez. Kim harama bir dirhem bile harcarsa o tebzir yapmıştır, haram yolda harcadığı bu bir dirhem için dahi hacr altına alınır. Ama istekleri için malını harcarsa, fakirliğe düşmesinden endişe edilmedikçe hacr altına alınmaz.”

İbnü’l-Cevzî de tebzir konusunda iki görüş nakleder:

Birincisi: İsraf ve tebzirin malı telef etme anlamına gelmesidir. “Mallarını saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleridir.”⁷⁶ Çünkü onların çağırıldığı yola gitmekte, günah işlemekte onlara benzemektedirler. “Şeytan ise Rabbine karşı nankörlük etmiştir.”⁷⁷

⁷⁵ el-İsrâ 17/27.

⁷⁶ el-İsrâ 17/27.

⁷⁷ el-İsrâ 17/27.

Yani, nimetini inkâr etmiştir. Bu da israf eden kişinin nimetleri inkâr edici olduğu anlamını içerir.

İkincisi: Tebzirin malı layık olmadığı yerde harcamak anlamına gelmesidir. İbn Abbas, İbn Mes'ud ve Mücahid'in görüşü bu şekildedir.

Zeccâc şöyle der: Yani [tebzîr], tâat dışında harcamaktır. Daha önce geçtiği gibi İbnü'l-Cevzî de bunu demektedir.

Ben ise şunu derim:

Bu tercih edilmeyen görüşe göre, dikkate alınacak bir değeri olan paranın tütüne sarf edilmesinin haramlığı bir gerekçe kazanmış olur. Eğer haramlık iddiasında olan kimse, bu zayıf görüşle veya eşyada asıl olan yasak ve haram olmaktır, ilkesiyle hareket ediyor ve görüşü de her ne kadar hakkında bazı çekinceler olsa da bazı âlimlerin görüşüne muvafık düşüyorsa [buna bir şey diyemeyiz.] Ama bunlar dışında bir delil getirmeye kalkışrsa sadece re'y ve zan ile hareket etmiş ve kesin kanıta dayalı bir delil bulamamış olur.

Uçup giden birtakım deliller... Bardaklar gibi, sanırsın ki

Sağlamdır, halbuki hepsi kırık döküktür.

İşte, eğer haram kılmayı gerektiren bir delil bulup öğrenseydik elbette ki bu hükmü verir, ona dayanır ve kabul ederdik. Onu esas almak gerekirdi. Yüce Allah en iyisini bilendir.

Bilesin ki, biz tütün hakkında lehte aleyhte her şeyi ortaya koyduk. İmam Ahmed b. Hanbel'in hocası Abdurrahman b. Mehdi'nin dediği gibi:

“Ehl-i Sünnet lehlerine ve aleyhlerine olan her şeyi ortaya koyar. Ehl-i ehvâ ise sadece kendi lehlerine olanları söylerler.”

Haramlık iddiasının sonucu olarak, tütünle ilgili alım satımın da geçersiz olduğunu söylemek gerekir. Çünkü bunun hiçbir faydası yoksa menfaati olmayan ya da olsa bile haram olan bir şey üzerine yapılan akit de geçersiz demektir. Eğer bunda başka bir fayda ciheti var ise, yapılan satışın hükmü tartışmasız sıhhattir.

Sonuç

Tütün içme hakkındaki bu tartışmalı meseleyi iyice inceledim ve gördüm ki, ortaya çıkışı açısından en çok kahveye benzemektedir. Başlangıçta bazıları ona hiçbir delile dayanmadan sırf akıllarına uyararak haram demişlerdi. Halbuki ne bir dinî dayanak ne de açık bir kıyas vardı. Bazıları da eşyada asıl olan ibaha olduğu ilkesine bakarak

onun helal oluşuna hüküm verdiler. Sonuçta haram diyenlerin görüşü kaybolup gitti, helal diyenlerin görüşü üzerinde artık bu dönemlerde icmâ meydana geldi.

Sanırım bu duhân meselesinin akibeti de böyle olacaktır. *Gâyetü'l-müntehâ fi'l-fikh* adlı kitabımda şunu kesin bir dille söylemiştim: “Mürüvvet ve diyanet sahibi her kişinin takınması gereken tavır, onu çirkin bir surette içmekten uzak durmaktır.”

Tütünden uzak durmak ve bu ikisine [kahve ve tütün] bağımlı olmamak daha kuvvetlidir. Çünkü bana ve -genel olarak keyfine ve rahatına düşkün olmayan- her bilgili kişiye göre bunlar düşkünlük hallerindedir. Bunlara para harcamak, mubah da olsa faydasız şeylerde parayı zayi etmektir. Özellikle de bunları içmeyi takip eden bir takım sıkıntılı ve bozuk haller meydana geliyorsa.

Diğer yandan, bu ikisi aslında haşhaş, afyon ve bereş otu çiğnemek vb. ahlaksız ve boş insanların, Allah'ın verdiği nimetlerde azgınlığa düşmüş ehl-i dünyanın kötü alışkanlıklardan daha hafiftir. Hatta onların altın ve benzeri değerli madenleri toz haline getirip macunlara kattıklarını da işittik. Nimetlerin azdirmasından ve malı yerinde kullanmamaktan Allah'a sığınırız. Asıl bu gibi insanları uyarmak gerekir, tabi fayda ederse (!) Tâc es-Sübkî ne güzel söylemiştir:

“Kurban keserken besmele çekmeyen bir Şafîî'ye, erkeklik organına dokunup abdest almayan bir Hanefî'ye, namaz kılıp besmele çekmeyen bir Malîkî'ye veya Cuma namazını zeval vaktinden önceye alan bir Hanbelî'ye çatmak için ictihad paçasını sıvamış sayısını bilmediğim nice kimseler gördüm; oysaki avâmın sayısını ancak Allah'ın bileceği nice halleri vardır bunlara ses çıkarmazlar: Şafîî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre cezası boynun vurulması olan namazı terk etme suçu gibi. Hatta bu kişilerden kimisi evine girdiğinde hanımlarının bile namaz kılmadığını görür de buna dair bir şey demez. Allah'ım şu Müslümanların haline yardım et! Bu adam gerçekten fakih midir şimdi?”

Sonra şöyle devam eder:

“Siz neden, aslında yadrganması gerekmeyen bu gibi fûru'a dair meseleleri yadırgıyorsunuz da üzerinde icmâ edilmiş vergiler ve haramlar konusunda bir şey demiyorsunuz? Bu hususlarda Allah için gayrete gelmiyorsunuz? Sadece kendi canınızın istediği konularda gayrete geliyorsunuz. Bu ise sizin söz birliği etmenize engel oluyor, böylece cahiller size musallat olup üstün geliyor, halk nezdinde de vakarınızı kaybediyorsunuz.”

Sübkî (r.a.) bu sözünde doğru konuşmuştur. Sonuç olarak, bu konuyu daha fazla uzatmaya gerek yoktur. Çünkü insanlar bu dünyada arzu ve isteklerinin peşine düşmektedirler, bu uğurda nice yasakları delmektedirler. Onlara ne Lokman'ın ne de

Aristoteles'in hikmeti fayda vermektedir. Eğer isteseydim bu konuda daha sayfalar dolusu yazı yazardım.

İşte; bu zamanın bid'atleri artmış, kıyamet alametleri ortaya çıkmıştır. Bugünün insanlarıyla içli dışlı olmak birikmiş zehir ve zarar gibidir. Bu zamanda dinine yapışan, kor ateşi eline almış gibidir. Öyle ki, sanki günümüzde insanların halleri çok değişmiş, hesabın zorluklarını ağır bir şekilde yaşamış da artık en kötü neticeden bile korkmaz olmuşlardır.

Yüce Allah'tan, Resulünü de vesile kılarak, bizi onlardan ayrı tutmasını, uzak kılmasını ister, bize ve Müslümanlara ahiretin kardeşi olan şu dünyada lütuf ve merhamet etmesini dilerim. "O gün her can iyilik adına ne hazırlamışsa onu bulacaktır"⁷⁸ dendiği günde Hz. Muhammed'in (a.s.) ve kardeşi olan peygamberlerin yanı başında kılmasını niyaz ederim. Hamd, alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Müstensihin notu: Allah'a hamdolsun onun yardımı ve inayeti ile Kefersor köyü ahalisinden kâtip Abdüllatif b. Yûsuf b. Salih el-Kâsım'ın kalemiyle bu risale tamama erdi. Allah onlara ecrini kat kat versin. Bu iş 21 Şevval 1242 Perşembe gününde oldu. Allah bize, anne-babalarımıza, bütün Müslüman erkek ve kadınlara mağfiret eylesin. Peygamberi Muhammed'e onun âline ve ashabına salât ve selam eylesin.

⁷⁸ Âl-i İmrân 3/30.